

ktorému prichádza a ktorý predstavuje jedno z krajných stanovísk zaujatých v diskusii, je síce uznaním protirečivosti samého procesu poznania, no zároveň odmietaním formálnologických protirečení v systéme teoretického vedenia.

Ako je zrejmé, vecná, obsažná i nemálo kritická diskusia sovietskych filozofov ukázala, že napriek jednotiacim východiskovým tézam o objektívnom základe dialektických protirečení a ich nevyhnutnej ideálnej reprodukcie vo vedomí, existujú aj odlišnosti

v chápaní problému, v samotnej interpretácii pojmu, v otázkach jeho aplikácie vo vedeckovýskumnej práci, ale i v chápaní vzťahu antinómie v myslení vzhľadom k objektívne jestvujúcemu dialektickému protirečeniu. Kniha *O dialektickom protirečení* na všetky tieto otázky neprináša hotové odpovede, je však fundovanou analýzou súčasného filozofického skúmania kategórie dialektického protirečenia a zároveň stimulom pre jej ďalšie rozpracovávanie.

Etela Farkašová

PODNETNÝ PRÍSPEVOK K TEORETICKÝM ASPEKTOM DIALEKTIKY MORÁLNEHO VEDOMIA A MATERIÁLNEHO ŽIVOTNÉHO PROCESU

H. KRUMPEL: *Život a morálka*. Praha 1980, 98 s.

„Na akých základoch vzniká morálne vedomie? — Ako morálne predstavy utvárajú vzťah zákonitého spoločenského vývoja a individuálneho jednanja? — Čím prispeli do tejto problematiky predmarxistické etické teórie? — Aké závery z týchto problémov vyplývajú pre socialistický spôsob života?“ (s. 5) Tieto i mnohé ďalšie otázky týkajúce sa aktuálnych problémov marxisticko-leninskej etiky a socialistickej morálky sú predmetom práce Heinza Krumpela *Život a morálka*, ktorá vyšla v preklade Rudolfa Steindla v nakladateľstve Horizont r. 1980.

Práca nie je rozsiahla, o to je však obsažnejšia, rieši množstvo nesmierne aktuálnych otázok týkajúcich sa vzťahu morálky a materiálnych ekonomických aspektov životného procesu s využitím humánneho dedičstva v oblasti riešenia teoretických otázok.

Úvodné časti práce sú venované niektorým predmarxistickým pokusom o vymedzenie základov morálneho vedomia, sledujúc danú problematiku až

do riešenia tejto otázky u klasikov marxizmus-leninizmus. Engels tvrdí, že „Politický, právny, filozofický, náboženský, literárny, umelecký atď. vývoj sa zakladá na ekonomickom vývoji. Ale všetky pôsobia tiež na seba navzájom a tiež na ekonomickú základňu. Nie je to tak, že ekonomická situácia je príčinou jedine aktívnu a všetko ostatné len pasívny následok; je to vzájomné pôsobenie na základe ekonomickej nevyhnutnosti, ktorá sa koniec koncov stále presadzuje“ (1; s. 225—6). Autor konštatuje, že marxisticko-leninská etika ako integrálna súčasť teórie a metódy dialektického a historického materializmu vychádza z uznania relatívne zvláštnej zákonitosti morálneho vedomia ako jednej z foriem spoločenského vedomia a dokazuje, že „morálne vedomie je „koniec koncov“ určované objektívnymi spoločenskými a ekonomickými procesmi“. (s. 7)

Riešenie týchto otázok otvára priestor nielen pre analýzu predmarxistických pokusov o vymedzenie podstaty

morálneho vedomia, ale aj názorov klasikov marxizmu-leninizmu na podstatu morálneho vedomia. Ak vychádzame z Engelsových slov, že „ľudia vedome alebo nevedome čerpajú svoje mravné názory v poslednej inštancii z praktických vzťahov, na ktorých je založené ich triedne postavenie — z ekonomických vzťahov, v ktorých vyrábajú a vymieňujú“ (1, s. 108—9), súhlasíme s názorom autora, že „v ekonomických podmienkach sa zreteľne prejavuje vzájomný dialektický vzťah morálneho vedomia a ekonomických podmienok života ľudí“. (s. 9) Dokladajúc svoj názor teóriami morálky formujúcej sa v jednotlivých spoločnostiach (od prvotnospoločnej po buržoáziu) (s. 9—27), zaujme čitateľa Krumpelov názor súvisiaci s formovaním predmarxistických etických teórií, že „pre predmarxistickú etiku, či už orientovanú materialisticky alebo idealisticky, bolo spoločné, že vychádzala z akejsi abstraktnej podstaty ľudí, a na základe tohto stanoviska nemohla vysvetliť pojmy „dobro“ a „zlo“, ktoré majú *sociálne-ekonomický základ*“ (podč. A. K.). (s. 10)

Zvláštna časť prvej kapitoly práce je venovaná prínosu K. Marxa a F. Engelsa do etickej teórie, resp. ich interpretácii základných etických kategórií dobra a zla. Krumpel vychádza z téz klasikov marxizmu-leninizmu, týkajúcich sa uvedených kategórií a zároveň v tejto súvislosti možno iba súhlasiť s názorom autora, že „...dobro a zlo sú teda pojmy, ktoré môžu byť pochopené jedine prostredníctvom *sociálne-ekonomického jednania* podč. A. K.) jednotlivých skupín a tried; tým sa stáva vedecky racionálne vyšetreným a zdôvodneným onen tajomný vnútorný regulátor“, stojaci od začiatku gréckej etiky v centre filozofického myslenia a podmieňujúci rozlíšenie dobra a zla“. (s. 11) Autor v tejto súvislosti pokladá kategórie „dobra“

a „zla“ v svojej rozpornej dialektickej jednote za hybnú silu morálneho vývoja a čo je hlavné, za kvality sociálne-ekonomického jednania.

II. kapitola práce obsahuje veľa filozoficky podnetných myšlienok, týkajúcich sa ekonomickej determinácie etických kategórií, akcentuje jeden aspekt, z ktorého je zrejmé, ako určuje zodpovedajúci konkrétny historický ekonomický životný proces ľudí ich morálne vedomie, a ako bola, a je táto skutočnosť odrážaná v jednotlivých etických teóriách.

Prechádzajúc jednotlivými eticko-filozofickými systémami materialistického a dialektického razenia, zaujme skutočne pregnantná analýza názorov G. W. F. Hegla (napokon na bohatstvo Heglovej etiky upozornil hlavne F. Engels, keď napísal, že „...zaráža nás prekvapujúca Feuerbachova chudoba v porovnaní s Heglom; Heglovou etikou alebo učením o mravnosti je filozofia práva, ktorá obsahuje: 1. abstraktné právo, 2. moralitu, 2. mravnosť, do ktorej sú zahrnuté: rodina, občianska spoločnosť a štát; nakoľko idealistická je tu forma, natoľko realistický je tu obsah“). (1, s. 18)

I napriek tomu, že G. W. Hegel patrí ku klasickým predstaviteľom filozofického objektívneho idealizmu, dôležité miesto v jeho etickom systéme zaberajú pojmy „práca“ a „činnosť“. Autor konštatuje, že „bol to hlavne Hegel, ktorý v svojom poňatí morálky a mravnosti poskytol významné miesto pojmom práce a činnosti; týmto stanoviskom významne prekročil, ako odpovedajúce názory Kanta, Fichta a Schellinga, tak aj názory francúzskeho materializmu“. (s. 21)

Vychádzajúc zo skutočnosti, že Hegel sa nechal v svojom poňatí mravnosti značne ovplyvniť klasickou buržoáznou národnou ekonómiou (Kant napríklad vylúčil ekonomické teórie zo svojich morálne filozofických ná-

zorov, je možné súhlasiť s názorom Krumpela, že „Hegel poznal, že ekonomické kategórie anlickej politickej ekonómie, pomáhajúce buržoáznej spoločnosti, vychádzajú z prirodzených ľudských potrieb, sprostredkováných prácou; tak Hegel prichádza k poznatku, že morálka je v podstate určovaná praktickou činnosťou, prácou; tým, že pochopil spoločenskú deľbu práce ako nutný prvok celospoločenského vývoja, zdôraznil aj jej morálny význam“ (s. 22). Na týchto miestach čitateľ postrehne evidentnú, Heglom vyjadrenú snahu spojiť svoje ekonomické poznatky (napr. v svojom chápaní práce) s poňatím morálky a mravnosti, čo poukazuje na význam problému ekonomického determinizmu pri jeho uplatnení v oblasti morálky. Isteže vedecky riešiteľná bola táto otázka len v rámci dialekticko-materialistickej odpovedi na základnú otázku filozofie z oblasti spoločnosti, ako na to napokon poukazuje autor v celej práci.

Cez otázky mravných hodnôt a noriem, ich významu a poslania (s. 29—35) sa autor dostáva k veľmi zaujímavej i aktuálnej problematike — k etickému socializmu a novokantovstvu a ich postoju k otázkam etiky a morálky s. 37—43). Odvolávajú sa na skutočnosť, že súčasní sociálne demokratickí teoretici zabúďajú okrem iného na materialistické poňatie dejín, podľa ktorého ľudia vytvárajú vedome alebo nevedome svoje názory zo svojho ekonomického životného procesu, z praktických vzťahov, t. j. vzťahov vyplývajúcich z ich triedneho postavenia, Krumpel podáva analýzu etického revizionizmu v teóriách sociálneho demokratizmu konštatujúc, že „...on [etický socializmus] sa prejavuje hlavne v tvrdení, podľa ktorého obsah ideálnych pojmov sa vraj transcendentne opiera o také mravné učenie, ako je rovnosť, spravodlivosť,

sloboda atp.; toto stanovisko tzv. etického socializmu vychádza pritom z dôsledného antimaterializmu a jeho historickým ideovým základom je hlavne novokantovstvo“. (s. 37—8)

Opierajúc sa o skutočnosť, že marxisticko-leninská etika je neoddeliteľnou súčasťou historického i dialektického materializmu a že oba predstavujú pre marxisticko-leninskú etiku teóriu i metódu, umožňujúcu vedecky uchopiť morálne, objektívne prebiehajúce procesy, autor tvrdí, že „novokantovstvo, poukazujúce v marxistickej etike na určité prázdne miesta, ktoré boli a sú v priebehu vývoja marxistickej etiky zapĺňované, sa tým snažilo nahradiť marxistické poňatie dejín subjektívne idealistickou teóriou a metódou v zmysle Kanta; novokantovstvo, prípadne etický socializmus, chcel proletariátu odvodiť etické hodnoty a normy z transcendentálnej duchovnej rodiny: súčasťou podobného zabúdania na ekonomické faktory, ktoré sú základom triedneho postavenia proletariátu, bola snaha vytvoriť taký model svetového názoru, v rovine ktorého by dostalo Marxom zdôvodnené historické poslanie proletariátu „naddejinnú“ duchovnú záväznosť a hodnotu“. (s. 38)

Ďalšie časti práce [kap. 5., 6., 7., 8.] analyzujú z pozícií marxistickej filozofie dialekticko-materialistický prístup k otázkam spravodlivosti, rovnosti, zmyslu života, podstaty osobnosti a socialistického spolužitia.

Je zrejmé, že podstatu socialistickej morálky je možné pochopiť, ak budeme vychádzať zo špecifiky prvého historicky nevyhnutného stupňa komunistickej spoločensko-ekonomickoformácie, ktorá vystriedala kapitalizmus. Ide o kvalitatívne novú organizáciu spoločenského života, v ktorom je osobný záujem aj naďalej prostriedkom autonómneho rozvoja človeka — prestáva však byť egoizmom, tak

charakteristickým pre kapitalistické zriadenie. V tejto súvislosti autor práce podotýka, že „historický proces formovania rozvinutej socialistickej spoločnosti nie je možné obmedziť výlučne na čiste ekonomický rozvoj výrobných prostriedkov, ale že si vyžaduje stále viac aj formovanie osobnosti, ktorá uvedomele uspokojuje potreby; osobnosti, ktorá je aktívna na základe vlastného rozhodnutia a s vlastnou zodpovednosťou nielen k sebe, ale i k celej spoločnosti“. [s. 75] S autorom možno súhlasiť, nakoľko socialistický postoj nevzniká len ako výsledok automatickej, či mechanickej reflexie ekonomicko-spooločenského vývoja, ale predpokladá spoločenský rozvoj osobnosti so statusom vysokej uvedomelosti osobnosti, ktorú chápeme ako výslednicu socializácie ľudského individua v súčinnosti s osobnostnými aktivitami.

Krumpel v podstate jasne formuluje svoje myšlienky: „Osobnosť je spoločenské individuum; avšak osobnosť tiež znamená, že človek neexistuje len ako spoločenské individuum, ale že má *uvedomelý* (podč. A. K.) vzťah k svojmu sociálnemu prostrediu, k spoločnosti, ku kolektívu atď...“ [s. 77] Z danej súvislosti je zrejmé, že autor do dôsledkov súhlasí s názorom Rubinštejna, ktorý vzhľadom na danú okolnosť konštatuje, že „osobnostné vlastnosti nie je preto možné v žiadnom prípade redukovať na individuálne zvláštnosti, nakoľko sú súhrnom obecného, zvláštného a jednotlivého; osobnosť je o to významnejšia, o čo

je výraznejšie v jej individualite obecné, individuálne vlastnosti osobnosti nie je možné stotožňovať s osobnými, t. j. s tými vlastnosťami, ktorými sa ako daná osobnosť vyznačuje“. [s. 77]

Je na škodu, že autor v práci týmto otázkam, týkajúcim sa podstaty osobnosti, jej socialistického stupňa vývoja, socialistického spôsobu života nemohol vzhľadom na rozsah práce venovať viac pozornosti. Jej komplexnejšie rozpracovanie by určite nesporne posunulo v istých súvislostiach dopredu riešenie tak aktuálnych otázok a afirmatívne prispelo k ich komplexnejšiemu riešeniu v oblasti marxisticko-leninskej filozofie. To však vzhľadom na množstvo otázok a rozsiahlu štruktúru ani nebolo možné.

Záverom možno konštatovať, že prácu H. Krumpela je potrebné hodnotiť rozhodne pozitívne. Autor sa v nej prezentuje ako filozof analyzujúci vyššie spomínané problémy z pozícií marxizmu-leninizmu. Nastolené otázky nenecháva nezodpovedané, ale dôsledne a logicky ich rieši, dokladajúc svoje konštatácie teoretickým dedičstvom klasikov marxizmu-leninizmu, ale i množstvom zahraničnej marxisticko-leninsky orientovanej odbornej literatúry. Prácu odporúčame pracovníkom z oblasti filozofie, sociológie, pedagogiky, psychológie, ale i tým, ktorí sa s danou problematikou, tak živou a aktuálnou stretávajú v každodennom živote. Rozhodne v nej nájdeme veľa podnetných myšlienok.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 39. Praha 1975.